

Objawienie prawdy o czyścću w Księdze Hioba 26,5-6 i Apokalipsie 20,11-15

W niniejszym artykule na podstawie egzegezy tekstów Starego i Nowego Testamentu zostanie przeprowadzony dowód, że Apokalipsa św. Jana obficie czerpie z przesłanek danych w poprzednich etapach Objawienia i potwierdza prawdę dogmatyczną Kościoła katolickiego o istnieniu po śmierci, a przed Sądem Ostatecznym stanu pośredniego pomiędzy stanem potępienia a stanem pełnego zbawienia. Ten stan pośredni tradycyjnie nazywa się czyścćem.

Ponieważ Apokalipsa nie przekazuje objawienia o cierpieniach w czyścću czy szerzej w Otchłani, a jedynie zakłada dane wcześniej objawione, dlatego zostanie dokonana szczegółowa egzegeza tekstu z Księgi Hioba 26,5-6.

Realizacji głównego celu artykułu będzie służyć prezentacja danych biblijnych o trzech stanach dusz w Otchłani, o zmianie, jaka nastąpiła dzięki Zstąpieniu Chrystusa do Otchłani i Zmartwychwstania z niej, o znaczeniu pojęcia „pierwsze zmartwychwstanie” oraz o roli modlitw w intencji przebywających w Otchłani-czyścću.

Nauka Starego Testamentu o Otchłani i jej trzech stanach

Śmierć według Biblii nie jest unicestwieniem osoby ludzkiej, lecz tylko przejściową zmianą sposobu jej egzystencji: umarli bytują jako dusze (שׁוּפְרוֹת, ψυχή) w Otchłani (אוֹתְחָלַיִת, ἄβυσσος) – są w stanie śmierci, a nie unicestwienia.

Nauka Starego Testamentu i późnego żydostwa o Otchłani, zwanej także Szeolem (שְׁאוֹל), Hadesem (Ἅδης), Abbadonem (אֲבַדּוֹן, Ἀβαδδών), Zatrata (ἀπώλεια), Apollyonem (Ἀπολλύων), cieniem śmierci (תַּיְהוֹמָוֶת, σκιά θανάτου) – w powiązaniu z wiarą w możliwość zmartwychwstania (ἀνάστασις), czyli wyprowadzenia zmarłych z Otchłani do życia cielesnego przez Boga – stanowi fundament nauki Nowego Testamentu o czys̄s̄cu. Bóg stopniowo objawiał Ludowi Wybranemu prawdy o tym, czym jest życie pozagrobowe i czy jest możliwe wyjście z Otchłani.

Biblijne pojęcie krainy zmarłych teologowie zazwyczaj utożsamiają z mrocznym miejscem znajdującym się pod naszą ziemią¹. Tam – pod ziemię – zmarli schodzą po śmierci nadzy (Hi 1,21) i dołączają do swoich przodków (Rdz 25,8; 49,29; 3 Krl 2,2; Hi 30,23; Ps 49,20), aby wieść życie w oddaleniu od Boga². Niektóre teksty ukazują jednakże i inne miejsce – zmarli przebywają gdzieś na dnie pod wodami, mieszkają i cierpią w Otchłani wód (por. Hi 26,5)³.

Najwcześniejsze wyobrażenia na temat Szeolu – Otchłani wskazują, że prowadzi się tam życie cieni, nawet dla Boga nierozróżnialnych. Wyobrażenie to jest związane z etymologią słowa „cień” (שֶׁטֶר – cień; שֶׁטֶרֶת – cienie) – bycie bez siły, bycie wiotkim⁴.

¹ Por. T. KRZESIK, *Problematyka czys̄s̄ca w polskim przepowiadaniu po Soborze Watykańskim II*, Ancilla Verbi 5, Kraków 2017, s. 24–25.

² Por. F. VARILLON, *Zarys doktryny katolickiej*, Warszawa 1972, s. 572.

³ Zagadnienie to będzie przedmiotem bardziej szczegółowych analiz w niniejszym artykule, jako że do zamieszkiwania zmarłych w morzu nawiązuje Apokalipsa w obrazie Sądu Ostatecznego – por. Ap 20,13.

⁴ Por. M.S. BUSHHELL, M.D. TAN, «*BibleWorks for Windows*» version 6.0. A computer program for analyzing the Old and New Testaments, Copyright © 2003 BibleWorks, LLC. Dalej przywoływany jako BibleWorks 6.0. W BibleWorks 6.0. dostępny jest leksykon *BDB-GESENIUS Hebrew-Aramaic and English Lexicon of the Old Testament. Complete and unabridged*, by F. BROWN, S.R. DRIVER, AND C. BRIGGS (all D.D., D.Litt.), finished in 1906 and based upon several works of W. GESENIUS (and editors), dated 1833, 1854, 1858, and 1895. Significant Hebrew formatting modifications and

Początkowo uważano, że życie tych zmarłych – cieni – jest jednakowo marne, bez względu na to, jak oni się sprawowali w czasie życia na ziemi. Natomiast późniejsze pisma biblijne ukazują prawdę o różnym losie dobrych i złych, obrzezanych i nieobrzezanych. W Księdze Ezechiela na przykład mowa o wyroku Bożym na bezbożny lud Egiptu: Bóg zesłał ich do Szeolu, do najgłębszego dołu (por. Ez 32,23), gdzie będą wraz z nieobrzezаныmi; tam „cierpią swą hańbę” (Ez 32,25). Ich położenie kontrastuje z losem Bogu oddanych bohaterów: „A leżą oni nie przy bohaterach, którzy padli w czasach pradawnych, którzy w pełnej zbroi bojowej zstąpili do Szeolu, którym podłożono ich miecze pod ich głowy, a ich tarcze na ich kości [...] A ty będziesz rzucony pośród nieobrzezanych i będziesz musiał leżeć wśród tych, co mieczem zostali pobici” (Ez 32,27-28). Bohaterowie są w zbrojach, co jest symbolicznym przedstawieniem ich stanu szczęścia; bezbożni są nadzy, nieszczęśliwi.

Tę samą prawdę podaje także Bóg przez proroka Daniela (Dn 12,1-3) – znaczenie tego tekstu w pełni ujawnia się w *passivum theologicum*⁵ tego prorocstwa i opisu Sądu Ostatecznego w Apokalipsie (20,11-15). Bóg zapowiedział tu przez proroka Daniela, że na końcu dziejów nastąpi okres niespotykanego ucisku (por. analogiczną zapowiedź w Ap 20,1-10), po którym lud złożony z tych wszystkich, którzy okażą się zapisani w księdze, zostanie uwolniony/podniesiony w górę. Jest to zatem obietnica uwolnienia/podniesienia z Otchłani (będącej gdzieś pod ziemią czy na dnie wód)⁶. Tekst hebrajski i grecki Dn 12,1 stosuje stronę bierną do czasowników wyrażających:

improvements made by Michael S. Bushell, 2001, to conform to lemma and inflected Hebrew forms and typeface. Cytowany dalej jako *BDB-Gesenius Hebrew-Aramaic and English Lexicon of the Old Testament*. W tymże leksykonie hasło 9529 I: „םִיָּנִיָּן n.m.pl. – shades, ghosts, name of dead in Sheol” – rzeczownik rodzaju męskiego liczby mnogiej: cienie, duchy, nazwa zmarłych w Szeolu. Por. też F. VARILLON, *Zarys doktryny katolickiej*, s. 575.

⁵ Por. M. ZERWICK, *Biblical Greek: Illustrated by Examples. English Edition Adapted from the Fourth Latin Edition by Joseph Smith. Ninth Reprint*, Rome 2011, s. 236: „The «theological passive» is a name given to the passive used in order to avoid directly naming God as agent”.

⁶ Należy zaznaczyć, że egzegeta nie może odrzucić objawienia ze względu na to, że wyrażone jest ono w języku, który wydaje się – jak na współczesne oczekiwania – zbyt związany z fizycznym umiejscowieniem Otchłani gdzieś pod ziemią czy wodą. Egzegeta musi przyswoić sobie wiedzę, mentalność i język pojęciowy, w którym Bóg zechciał wyrazić prawdę o stworzonej przez Niego rzeczywistości zbawczej. Por. Prus XII, *Divino afflante Spiritu*, 558, w: H. LEMPA (red.), *Aby lepiej słyszeć słowo Pana*, t. II: *Biblia w dokumentach Kościoła. Wybór tekstów i komentarz*, Wrocław 1997, s. 103: „Egzege-

Objawienie prawdy o czystości

- fakt bycia odnalezionym (אָפֿגֶװױן / εὕρεθη) jako zapisany w księdze
- fakt bycia zapisanym (בִּיחָר / ἐγγεγραμμένος) w księdze
- fakt bycia uwolnionym / podniesionym (אֶרְבֹּא / ὑψωθήσεται) z Otchłani.

Jest to zatem *passivum theologicum*, wyrażające akt samego Boga. Jak to zostanie szerzej omówione, ten sam sposób gramatyczno-teologiczny charakteryzuje wizję Sądu Ostatecznego w Ap 20,15: jeśli się ktoś nie znalazł (εὕρεθη) zapisany (γεγραμμένος) w księdze życia, został wrzucony (ἐβλήθη) do jeziora ognia na zawsze.

W końcowym etapie Objawienia Starotestamentalnego obok całkiem szczęśliwych i całkiem nieszczęśliwych zaczęto odróżniać w Szeolu tych, którzy cierpieli tymczasowo, aby w przyszłości osiągnąć stan szczęścia. O tym pośrednim stanie w Szeolu dają świadectwo teksty biblijne, mówiące o możliwości pomocy zmarłym przez modlitwę lub ofiarę w ich intencji.

W Księdze Tobiasza znajduje się wezwanie: „Kładź chleby twoje na grobie sprawiedliwych, ale grzesznikom nie dawaj” (Tb 4,17). Ponieważ Prawo Mojżeszowe zabraniało dawania pokarmów umarłym, chroniąc w ten sposób Izraelitów przed kananejskim kultem przodków⁷, tekst ten należy rozumieć jako zachętę do czynów miłosierdzia względem umarłych, które są dla nich jakby chlebem na drodze oczyszczenia i na który oczekują od żyjących na ziemi. Zakaz „dawania grzesznikom” staje się zrozumiały, jeśli uzna się, że słowem „grzesznicy” nazwani są owi biblijni „występní”, dla których taka pomoc w Szeolu jest niemożliwa⁸. Można by ten tekst rozumieć też jako wezwanie do sprawienia stypy pobożnym ubogim, jako uczynku na korzyść zmarłego (por. Jr 16,7; Ez 24,17)⁹, co jednak nie harmonizuje z kontekstem całego napomnienia¹⁰.

ta musi niejako w duchu powrócić do onych dawnych stuleci Wschodu i za pomocą historii, archeologii, etnologii oraz innych gałęzi wiedzy dokładnie określić, jakim rodzajem literackim zamierzali posługiwać się autorowie dawnych czasów i jakim się rzeczywiście posłużyli”. Na temat związku pomiędzy poglądami przyrodniczymi a teologicznymi Izraela na tle poglądów Starożytnego Wschodu zobacz J. KOSEK, *Model budowy świata według księgi Hioba*, w: T. JELONEK, *Z badań nad Biblią*, nr 6, Kraków 2003, s. 201.

⁷ Por. Pwt 26,14 z przypisem w Biblii Tysiąclecia³.

⁸ Por. A. JANKOWSKI, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, Kraków 1987, s. 217.

⁹ Tak rozumie na przykład M. MORAWSKI, *Świętych obcowanie*, cz. 1.: *Komunia między duszami*, Kraków 1903, s. 133–134.

¹⁰ A. JANKOWSKI, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, s. 217.

W Księdze Syracha znajduje się podobne wezwanie: „Miej dar łaskawy dla każdego, kto żyje, nawet umarłym nie odmawiaj oznak przywiązania” (Syr 7,33).

Oba teksty można w pełni zrozumieć w świetle zapowiedzi proroka Izajasza, że Bóg „raz na zawsze zniszczy śmierć” (Iz 25,8), wyprowadzi kiedyś zmarłych z Szeolu i przygotuje ucztę mesjańską: „Pan Zastępów przygotowuje dla wszystkich ludów [...] ucztę” (Iz 25,6).

Mocną wiarę w zmartwychwstanie głosi Druga Księga Machabejska. Bohaterowie tej księgi wierzyli w zmartwychwstanie i życie wieczne oraz pośmiertną odpłatę za czyny – nagrodę lub karę (12,44 i 14,16; 7,9.11; 6,26 i 7,36). Księga ukazuje, że ówczesni Żydzi żywili przekonanie o skuteczności ofiar i modlitw za zmarłych¹¹.

W rozdziale 12 tej księgi znajduje się opis walki Judy Machabeusza z Gorgiaszem. Po stoczonej bitwie żołnierze Judy stwierdzili, że wszyscy polegli Izraelici mieli na sobie amulety pogańskie, co było grzechem. Izraelici w intencji poległych „oddali się modlitwie i błagali, aby popełniony grzech został całkowicie wymazany” (2Mch 12,42). Wierzyli, że ich modlitwa pomoże zmarłym w Szeolu, a spodziewali się, że nie są potępieni, gdyż zginęli w obronie wiary: wódz „uważał, że dla tych, którzy pobożnie zasnęli, jest przygotowana wspólna nagroda” (12,45), dlatego też kazał zebrać składkę na złożenie w Jerozolimie ofiary za grzech. Juda „bardzo pięknie i szlachetnie uczynił, myślał bowiem o zmartwychwstaniu. Gdyby bowiem nie był przekonany, że ci zabici zmartwychwstaną, to modlitwa za zmarłych byłaby czymś zbędnym i niedorzecznym” (12,43-44).

Przedstawiony tu opis wyraża nie tylko prawdę o przyszłym zmartwychwstaniu sprawiedliwych. Należy dostrzec w nim właśnie ów kolejny krok w rozwoju judaistycznej nauki o Szeolu: oprócz podziału na sprawiedliwych i niesprawiedliwych wyróżnia się w Szeolu stan pośredni – stan oczyszczania się z grzechów przez tych, którzy zasłużyli na zmartwychwstanie, ale zeszedli do Szeolu nie całkiem czysti.

W księgach apokryficznych, napisanych w tym samym okresie co Druga Księga Machabejska, mowa o oczyszczeniu Adama i powrocie do raj¹².

¹¹ Por. *Biblia Poznańska*³, s. 909: *Wstęp do Drugiej Księgi Machabejskiej*.

¹² A. Jankowski, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, s. 216: „W ślad za obrazem ważenia przez Boga na wadze ludzkich czynów pojawia się jako dalsza konsekwencja takiej oceny kategoria ludzi, którzy zajmują miejsce pośrednie między sprawiedliwymi a bezbożnymi. Im należy się oczyszczenie przy pomocy ognia gehenny (...) Wspólnota w Qumran wierzy również w «piec» oczyszczający”.

Objawienie prawdy o czystości

Stopniowy rozwój wiary Izraela w życie pozagrobowe jest widoczny w psalmach, przekazujących mniej albo bardziej zaawansowane poznanie, zaczerpnięte z różnych okresów Objawienia. Przykładowo:

- O zmarłych w Szeolu, według Ps 88 [87],6, Bóg już nie pamięta: „Moje posłanie jest między zmarłymi, tak jak zabitych, którzy leżą w grobie, o których już nie pamiętasz, którzy wypadli z Twojej ręki”, ale Ps 139 [138],8 głosi, że Bóg jest i w Szeolu: „Gdy wstąpię do nieba, tam jesteś; jesteś przy mnie, gdy się w Szeolu położę”.
- Szeol jest krainą ciemności i zapomnienia – Ps 88 [87],7.13: „Umieściłeś mię w dole głębokim, w ciemności, w przepaści [...] Czy Twoje cuda ukazują się w ciemnościach, a sprawiedliwość Twoja w ziemi zapomnienia?”, ale Ps 139 [138],12 głosi już, że Bóg przenika ciemności Szeolu (o którym w w. 8): „sama ciemność nie będzie ciemna dla Ciebie, a noc jak dzień zajaśnieje: mrok jest dla Ciebie jak światło”.
- Psalm 6 i 88 wyrażają myśl, że zmarli zapominają o Bogu, nie chwala Go w Szeolu: „bo nikt po śmierci nie wspomni o Tobie: któż Cię wychwala w Szeolu?” (Ps 6,6), „Czy to w grobie się opowiada o Twojej łasce, a w Szeolu o Twojej wierności?” (Ps 88 [87],12), ale Ps 22 [21],30 głosi: „Tylko Jemu oddadzą pokłon wszyscy, co śpią w ziemi, przed Nim zegną się wszyscy, którzy w proch zstępują”.

Wiarę w zmartwychwstanie, to znaczy w panowanie Boga nad Szeolem i w Bożą moc obdarzania zmarłych nowym życiem, wyrażają: Ps 49 [48],16: „Bóg wyzwoli moją duszę z mocy Szeolu, bo mię zabierze”, Ps 16 [15],9-11: „Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje, a ciało moje będzie spoczywać z ufnością, bo nie pozostawisz mojej duszy w Szeolu i nie dozwolisz, by wierny Tobie zaznał grobu. Ukazesz mi ścieżkę życia, pełnię radości u Ciebie, rozkosze na wieki po Twojej prawicy”.

Objawienie Starego Testamentu ukazuje wiarę Izraela w możliwość i konieczność oczyszczenia się niektórych zmarłych w Otchłani z perspektywą udziału w chwale (por. 2Mch 14,43 nn), a ostatecznie zapowiada całkowite zwycięstwo Boga nad śmiercią, wyprowadzenie wiernych Mu zmarłych z Otchłani do wiecznej chwały (por. Iz 26,19, Mdr 4,7...;5,1-3.15), zaś niewiernych ku wiecznej hańbie i zatracie (por. Dn 12,2)¹³.

W analizie wiary Izraela autorstwa K. Rahnera zawarte jest podsumowanie nauki biblijnej, podanej w tym punkcie analiz: w Szeolu „rozdzielano

¹³ *Śmierć*, w: X.L. DUFOR I IN., *Słownik teologii biblijnej*, tłum., oprac. K. ROMANIUK, Poznań – Warszawa 1985, s. 944.

położenie kary i nagrody; oznaczał on dla ludzi oczekujących zmartwychwstania właściwie dopiero początek ich wiecznego życia czy ostatecznego zatracenia; był on dany dla niejednego mieszkańca Szeolu jako proces tymczasowego oczyszczenia – i jako stan pokuty¹⁴.

Wiara Izraela rozwijała się powoli aż do poznania, że Bóg panuje nad Otchłanią i może z niej wyprowadzić zmarłych. Prawdę tę w pełni objawił dopiero Syn Boży przez swoje Zmartwychwstanie i Wniebowstąpienie. On to w Apokalipsie św. Jana wypowiada słowa: „Przestań się lękać! Jam jest Pierwszy i Ostatni, i żyjący. Byłem umarły, a oto jestem żyjący na wieki wieków i mam klucze śmierci i Otchłani” (Ap 1,17-18). On też udziela ludziom udziału w swoim Zmartwychwstaniu, a ma to miejsce nie tylko w Dniu Ostatecznym, ale – w jakiś nieco inny sposób – w czasie doczesnym. O tym właśnie mówi św. Jan w Apokalipsie poprzez wprowadzenie terminu „pierwsze zmartwychwstanie”.

Zanim przejdziemy do omówienia tej problematyki, warto jeszcze zapoznać się z nauką Starego Testamentu o cierpieniu w Otchłani.

Przebywanie i cierpienie zmarłych w Otchłani według Księgi Hioba 26,5-6

Problematyka cierpienia po śmierci jest kwestionowana przez wiele niekatolickich wspólnot chrześcijańskich¹⁵. Z tego powodu odrzucają one naukę Kościoła o czyśćcu jako etapie po śmierci, a przed wejściem do nieba. Z kolei wielu katolickich teologów wyraża przekonanie, że Biblia nie mówi na ten temat jasno, a wiara Kościoła opiera się jedynie o dane z Tradycji. Niniejszy punkt artykułu stanowi próbę zaradzenia potrzebie odkrycia w Piśmie świętym nauki o cierpieniu po śmierci.

Księga Hioba poświęcona jest głównie problematyce cierpienia doczesnego, cierpienia człowieka sprawiedliwego. Niemniej odnaleźć tam można i tekst – Hi 26,5 – który mówi o cierpieniu w Otchłani. Jego tłumaczenia są różne. Przykładowo:

- *Biblia Tysiąclecia*³: Umarli drżą w podziemiu, ocean i jego mieszkańcy.

¹⁴ K. RAHNER, *Fegfeuer*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. IV, Freiburg 1960, k. 51–55, k. 52.

¹⁵ Por. R.K. RITIGERS, *The Reformation of Suffering: Pastoral Theology and Lay Piety in Late Medieval and Early Modern Germany*, Oxford 2012, s. 195.

Objawienie prawdy o czyszceniu

- *Biblia Poznańska*: Umarli drżą pod ziemią, ocean i wszystko, co w nim żyje.
- *Biblia Paulistów*: Drżą cienie umarłych, wody i to, co się w nich znajduje.
- *Biblia Warszawsko-Praska*: Drżą przed Nim w zaświatach cienie zmarłych i wszystko, co porusza się w wodzie.
- *Biblia Lubelska*: Cienie [ludzi umarłych] przejęte są lękiem, [głęboko] pod wodami i [pod] ich mieszkańcami.
- *New King James Version* (1982): The dead tremble, Those under the waters and those inhabiting them (Umarli drżą – ci, którzy są pod wodami, i ci, którzy je zamieszkują).

Widać, że większość tłumaczeń polskich prezentuje inną logikę rozumienia tekstu hebrajskiego niż *Biblia Lubelska* i *New King James Version*. Te pierwsze wskazują na dwa byty, które drżą przed Bogiem: są to umarli oraz wody z ich mieszkańcami. Natomiast dwa ostatnie tłumaczenia wskazują, że to umarli drżą przed Bogiem, przy czym *Biblia Lubelska* sytuuje ich pod wodami z ich mieszkańcami, zaś *New King James Version* mówi w dwojaki sposób o sytuacji owych zmarłych – są oni pod wodami i zamieszkują wody.

Tekst hebrajski Hi 26,5 jest następujący:

הַרְפָּאִים יְחֹלְלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשִׁכְנֵיהֶם

Poniżej zostanie przedstawiona analiza, prowadząca do następującego tłumaczenia: „Umarli (הַרְפָּאִים – cienie) są zmuszeni wic się z bólu pod wodami, i/ więc zamieszkują je”.

Zadanie precyzyjnego przetłumaczenia zdania zapisanego w Hi 26,5 wymaga analizy czasownika יְחֹלְלוּ pod względem zastosowanej tu przez hagiografa koniugacji. Ponadto konieczna jest analiza ostatniego czasownika וְשִׁכְנֵיהֶם oraz składni gramatycznej zdania, z uwzględnieniem akcentów masoreckich. Najpierw jednak warto poznać w kontekstach biblijnych słowo הַרְפָּאִים.

Słowo הַרְפָּאִים w 20 miejscach Biblii jest użyte w znaczeniu „Filistyni”. Natomiast w tym samym znaczeniu co w Hi 26,5 występuje ono w sześciu miejscach:

Prz 2,18, dla scharakteryzowania życia kobiety rozpustnej, głosi: „Bo chyli się ku śmierci [מָוֶת] jej dom i ku umarłym [הַרְפָּאִים] jej ścieżka”.

Prz 9,18 tak charakteryzuje perspektywę tego, kto da się namówić głupocie na goszczenie u niej (tj. na przestępowanie Bożego Prawa): „Lecz on nie wie, że umarli [הַרְפָּאִים] [są] tam – w głębinach Szeolu [בְּעֵמְקֵי שְׁאוֹל] zaproszeni przez nią.

Prz 21,16 przestrzega: „Człowiek zbaczający z drogi rozwagi – w zgromadzeniu zmarłych [הַרְפָּאִים] osiądzie”.

Iz 14,9 głosi satyrę na niegodziwego króla: „Szeol [שְׁאוֹל] ponizej poruszył się dla ciebie – na zapowiedź twójego przybycia. Dla ciebie on obudził zmarłych [רְפוּאִים], wszystkich przywódców ziemi, kazał powstać wszystkim królom narodów”.

W Iz 26,14 Izrael prosi Boga o taki wyrok dla swoich wrogów: „Zmarli [מְתֵיִם] nie ożyją, zmarli [רְפוּאִים] nie powstaną [בְּלִי-קִמּוֹ], οὐ μὴ ἀναστήσωσιν w LXX – nie zmartwychwstaną], gdyż ukarałeś ich i doprowadziłeś do ruiny; wymazałeś wszelką pamięć o nich”.

Iz 26,19: Izrael prosi Boga o kontrastowo inny wyrok dla siebie: „Ożyją [חַיִּים, ἀναστήσονται – LXX] Twój umarli, Twoich zmarłych ciała powstaną [קִמּוֹ]. Obudźcie się i krzyczcie z radości, o mieszkający w prochu! Bo Twoja rosa rosą ożywiającej światłości, więc ziemia wyda zmarłych [רְפוּאִים]”.

Z powyższego zestawienia widać, że słowo רְפוּאִים, użyte w Hi 26,5, w sześciu miejscach Biblii odnosi się do zmarłych, którzy przebywają w Szeolu. Perspektywę wyprowadzenia z Szeolu niektórych zmarłych – dzięki łaskawości Boga dla Jemu wiernych – głosi tu prorok Izajasz.

Czasownik יְחֹלְלוּ – to czasownik חוּל [חיל] imperfectum rodzaju męskiego liczby mnogiej w koniugacji intensywnej Polal, homonim 1, o znaczeniu *be made to writhe*¹⁶ – być zmuszonym do wicia się z bólu. Koniugacja Polal występuje bardzo rzadko w Biblii; jest ona odmianą koniugacji Pual, a więc koniugacji biernej intensywnej¹⁷. Ze względu na to, że jest to koniugacja bierna, można stwierdzić – idąc za intuicją badawczą wielu uczonych, którzy określają tę formę biblijną jako *passivum theologicum* – że tym, kto nakazał tym zmarłym wic się z bólu pod wodami, jest sam Bóg. Jak zobaczymy później – przy analizie Apokalipsy – właśnie *passivum theologicum* zastosował św. Jan do przedstawienia aktów Boga, kiedy wydaje On wyrok wobec umarłych zarówno bezpośrednio po ich śmierci (Ap 6,9-11), jak i na Sądzie Ostatecznym (Ap 20,11-15).

¹⁶ Por. *BDB-Gesenius Hebrew-Aramaic and English Lexicon of the Old Testament*, 2903 I. חוּל [חיל] vb. whirl, dance, writhe.

¹⁷ Por. E.C. HOSTETTER, *An Elementary Grammar of Biblical Hebrew*, Biblical languages: Hebrew, Sheffield 2000, s. 129–130: „Apart from a few instances in late Biblical Hebrew, the linguistic features of which are found in those books composed at a relatively late date, no Piel, Pual or Hithpael occur for hollow terms. Instead, substitute forms for these three stems were created by means of the repetition of the final root letter and the insertion of holem waw after the initial radical. These forms are designated as Polel and Polal (in place of Piel and Pual) and Hithpolel (for Hithpael)”.

Objawienie prawdy o czystości

Ostatni wyraz w analizowanym zdaniu – וְשָׁכְנֵיהֶם – to waw + imiesłów „zamieszkiwać” w koniugacji qal **rodzaju męskiego lm.**, a zatem może on być orzeczeniem dla podmiotu w rodzaju męskim liczby mnogiej – a takim jest rzeczownik הָרְפָאִים – zmarli. Ponadto wyraz וְשָׁכְנֵיהֶם ma sufiks 3 osoby lm. rodzaju męskiego; sufiks ten służy do określenia, co jest zamieszkiwane – „zamieszkujący je”¹⁸. Ponieważ w języku hebrajskim wody są rodzaju męskiego, chodzi tu o zamieszkiwanie wód.

Kluczowym pytaniem przy tłumaczeniu tego zdania jest:

- czy ten imiesłów jest orzeczeniem dla podmiotu הָרְפָאִים i dzięki temu tworzy drugie zdanie pojedyncze: [cienie/zmarli] zamieszkują je – a więc [cienie/zmarli] zamieszkują wody,
- czy też imiesłów ten należy przetłumaczyć rzeczownikowo jako „mieszkańcy ich” – a więc mowa tu o mieszkańcach wód.

Wybierając drugą możliwość, otrzymuje się zdanie: „Umarli zmuszeni są więc się z bólu pod wodami i mieszkańcami ich”. Tak też podaje wiele współczesnych przekładów polskich.

Jednakże w tłumaczeniu warto rozważyć wymowę akcentów masoreckich, które – być może – pozwolą wybrać pierwszą możliwość. Akcenty te służą wydzieleniu poszczególnych mniejszych członów zdania oraz wskazaniu, które wyrazy są ze sobą ściślej związane jako logiczne całości, oddzielone od innych całości¹⁹. Akcenty pozwalają zatem poznać strukturę gramatyczną i logiczną zdania, a w rezultacie rozstrzygnąć, które tłumaczenie spośród kilku wersji jest właściwe. Rola akcentów jest analogiczna do roli samogłosek, które zostały przez masoretów (VI–IX wiek po Chr.) dopisane do spółgłosek pierwotnego tekstu hebrajskiego, rozstrzygając w ten sposób, jaki wyraz reprezentują te spółgłoski.

¹⁸ Por. także H.F.W. GESENIUS I IN., *Gesenius' Hebrew Grammar*, London 1910, § 58. The Pronominal Suffixes of the Verb: „The *pronominal suffixes* appended to the verb express the accusative of the *personal pronoun*” – Przyrostki zaimkowe dołączone do czasownika wyrażają biernik zaimka osobowego, zob.: http://fdier.free.fr/Gesenius_web/Gesenius_web/bwghg015.htm; <http://tmcdaniel.palmerseminary.edu/Gesenius-Grammar.pdf> [dostęp: 9.08.2021].

¹⁹ Por. D. ROBINSON, E. LEVY, *The Masoretes and the Punctuation of Biblical Hebrew*, Bible Society in Israel 2002, <https://fliphtml5.com/gelr/eeob/basic> [dostęp: 9.08.2021]. Por. także L. HUNYADI, *Tanach Cantillation Concordance: A unique way to look at the Hebrew Bible*, <http://www2.iath.virginia.edu/ach-allc.99/proceedings/hunyadi.html> [dostęp: 9.08.2021].

Hi 26,5 z akcentami masoreckimi brzmi:

הַרְפָּאִים יְהוּלְלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשָׁכְנֵיהֶם:

W analizowanym zdaniu widoczny jest podział na trzy części strukturalne, dokonany przez masoretów poprzez zapisanie w nim dwóch akcentów rozłączających:

- akcent *Atnah*, napisany jako ^ pod czasownikiem יְהוּלְלוּ.
- akcent *Rebia' mugrash*, napisany jako ♦ nad rzeczownikiem מַיִם.
- Ponadto w tym zdaniu są dwa akcenty łączące, to znaczy wskazujące na łączność pomiędzy wyrazem z takim akcentem a wyrazem następnym:
- rzeczownik הַרְפָּאִים (umarli) ma akcent *Mereka* (znak / u dołu wyrazu), łączący go z czasownikiem יְהוּלְלוּ (są zmuszeni więc się z bólu) – stąd tłumaczenie: umarli są zmuszeni więc się z bólu,
- przyimek מִתַּחַת (pod) ma akcent *Mereka* łączący go z rzeczownikiem מַיִם (wody) – stąd tłumaczenie: pod wodami).

Analizowane zdanie składa się zatem z trzech członów, przy czym możliwe są dwie wersje:

Umarli są zmuszeni więc się z bólu – pod wodami – i zamieszkują je.

Umarli są zmuszeni więc się z bólu – pod wodami – i (pod) mieszkańcami ich.

Ostatni człon wymaga zatem dodatkowej analizy, aby podjąć decyzję, którą wersję wybrać: czy „zamieszkują je” (tj. zamieszkują wody), czy też [muszą więc się z bólu pod wodami i zamieszkującymi je]. Należy jednakże zaznaczyć, że nie jest to łatwe zadanie, ponieważ reguły, według których masoreci umieszczali akcenty w tekście hebrajskim, nie są do końca poznane.

Do podstawowych informacji²⁰ należy to, że inny system akcentów jest w trzech księgach, tj. Ps, Prz i Hi, a inny w pozostałych; akcenty należą do jednego z dwóch rodzajów: rozłączające i łączące; w pewnych układach akcentów następuje jednak zmiana roli niektórych z nich na odwrotną niż podstawowa²¹;

²⁰ Por. H.F.W. GESENIUS I IN., *Gesenius' Hebrew Grammar*, § 15. The Accents, s. 57 i następne.

²¹ Szczególnie ważny jest przypadek dla Ps, Prz, Hi, gdy akcent *Rebbia mugrash* znajduje się przed *Silluq*, a *Dehi* przed *Atnah* – wówczas ich rola jest zmieniona na akcenty łączące, chyba że przynajmniej dwie „nieakcentowane sylaby” (*toneless syllables*) poprzedzają główny akcent rozdzielający. W tym przypadku do takich sylab wlicza się ruchome szewa po kamec, sere i holem (z meteg). Por. *tamże*: „Here, to avoid misunderstanding, we shall only notice further the rule that in the accentuation of the books פ"ת, the *Rebbia mugrash* before *Silluq*, and the *Dehi* before *Atnah*, must be changed into conjunctives, unless at least two toneless syllables precede the principal disjunctive. For this purpose Šewâ mobile after Qameš, Sere, or Ĥolem (with Meteg) is to

Objawienie prawdy o czyszceniu

akcenty rozłączające wyższego i niższego stopnia ważności dzielą zdania na człony podrzędne, a te z kolei – na człony podpodrzędne (mniejsze podpodziały). Niektórzy wybitni egzegeci wątpili w użyteczność akcentów masoreckich, gdyż odkrywali, że przy obecnym stanie wiedzy o regułach nimi rządzących nie jesteśmy w stanie interpretować ich roli poprawnie.

W sytuacji niepełnej wiedzy o regułach masoretów można spróbować odnaleźć w Biblii inne zdania, które mają analogiczną strukturę co Hi 26,5 i zobaczyć, jak tamte zdania zostały przetłumaczone przez Septuagintę, Wulgatę, przez uznanych tłumaczy dawnych i współczesnych. Tłumacze wszak zawsze w mniejszym lub większym stopniu przejmują owoc pracy wcześniejszych pokoleń, rozważają ich zasadność i aprobują bądź kwestionują, a zatem – idąc wstecz od naszych czasów – czerpią i z tych tłumaczeń, których autorami byli masoreci czy ich uczniowie, a i sami masoreci czerpali od swoich poprzedników, zgodnie z głęboką w Izraelu zasadą poszanowania Tradycji.

Zadanie odszukania w Biblii zdań o analogicznej strukturze należy przeprowadzić przy pomocy programu komputerowego, w którym możliwe jest poszukiwanie ciągów akcentów masoreckich. Przez „analogiczną strukturę” do Hi 26,5 należy rozumieć istnienie w zdaniu tych samych dwóch akcentów rozłączających, w tej samej kolejności, nad analogicznymi częściami zdania.

Przeprowadzenie pełnego poszukiwania przekracza ramy niniejszego artykułu. Jednakże warto zaprezentować dla przykładu owoc pierwszych prób: okazało się, że podobną do Hi 26,5 strukturę ma Ps 1,4, gdzie także są trzy człony, rozdzielone identycznymi akcentami. Treść tego wersetu jest następująca:

Nie tak występn, nie tak – są oni jak plewa – którą porywa wiatr.

לאִכּוֹ הַרְשָׁעִים כִּי אִם־כֹּמֶץ אֲשֶׁר־תִּדְבְּנוּ רֵיחַ:

Obie struktury – Hi 26,5 i Ps 1,4 – są podobne. Ich analogia ujawnia się w tym, że:

- pierwszy człon każdego ze zdań wskazuje na to, co czyni/czym się charakteryzuje główny podmiot (umarli/niegodziwcy) całego zdania: umarli zmuszeni są więc się z bólu / niegodziwcy nie tak [są]
- drugi człon każdego ze zdań ma akcent położony na taki byt (morze/plewa), którego obecność w zdaniu z jednej strony stanowi dopełnienie

be regarded as forming a syllable”. Trzeba zauważyć, że w Hi 26,5 zachodzi omawiany tu przypadek, z tym że są tu wymagane dwie „nieakcentowane sylaby” przed akcentem głównym *Atnah*. Zatem akcent *Rebbia mugrash* w Hi 26,5 jest akcentem rozłączającym.

dla orzeczenia członu pierwszego (orzeczenie to jest aktem podmiotu członu pierwszego), uzupełnia więc charakterystykę podmiotu zdania pierwszego: umarli zmuszeni są więc się z bólu pod wodami/występni są nie tak, są jak plewa

- członie trzecim natomiast ten byt z członu drugiego jest obiektem działań (zamieszkują je/porywana jest).

Z tego zestawienia widać, że masoreci akcentem rozłączającym członu drugiego wskazali właśnie ten obiekt, na którym dokonuje się działań w członie trzecim. Dzięki temu interpretator tego zdania wie, że istotne jest tu **działanie** – zamieszkiwanie wód/porywanie plewy.

Ze względu na tę analogię struktur trójdzielnych, rozdzielonych identycznymi akcentami, można wnioskować, że Hi 26,5 ma następującą treść, w analogii do Ps 1,4:

Ps 1,4: Nie tak występni, nie tak – są oni jak plewa – którą [tę plewę] porywa wiatr.

Hi 26,5: Umarli zmuszeni są więc się z bólu – pod wodami – i zamieszkują je [te wody].

To tłumaczenie Hi 26,5 należy zobaczyć w szerszym kontekście tej księgi. Oto następne wersety – od 6 do 14 – przedstawiają wspaniałość Boga poprzez ukazanie Jego absolutnego panowania nad największymi potęgami znanej ludziom rzeczywistości. Szczególnie ważny jest przy tym w. 6:

Hi 26,6: Szeol/Hades [𐤔𐤍𐤏𐤍, ἄδης] dla Niego jest nagi, Abaddon/Zatrata [𐤀𐤁𐤁𐤃𐤍, ἀπόλεια] jest bez zasłony.

Widać, że Hi 26,5-6 przedstawia niezmierną potęgę Boga, przenikliwość Jego spojrzenia tak wielką, że nic nie ujdzie Jego uwagi – nawet rzeczywistość tak niedostępna dla człowieka, jak Otchłń. Stąd zaś wynika, że skoro umarli/cienie są zmuszeni więc się z bólu pod wodami, to jest to z Bożego nakazu – oni zatem tam, pod wodami, mieszkają i cierpią, bo taki otrzymali od Boga nakaz; są tam, bo Bóg widzi ich i sprawdza, czy tam są – muszą więc być tam, muszą być posłuszni Jego rozkazowi.

Podsumowując przeprowadzone dotychczas analizy Starego Testamentu, należy stwierdzić, że Bóg zechciał, aby życie w pośmiertnej Otchłni – czy to w głębokościach ziemi, czy to w głębokościach wód – dla niektórych przynajmniej zmarłych było związane z cierpieniem. Ta biblijna nauka zostanie uwzględniona w odczytaniu Objawienia, zawartego w Apokalipsie św. Jana.

Objawienie Otchłani i jej trzech stanów w życiu i nauczaniu Jezusa

Objawienie Otchłani-gehenny

Jezus od początku nauczania wzywał do pokuty za grzechy, do zmiany życia. Ludzie z wielu miast nie odpowiedzieli na Jego wezwanie, mimo że wielu cudów tam dokonał. Wówczas Jezus tak wołał:

Biada tobie, Korozain! Biada tobie, Betsaido! (...) A ty, Kafarnaum, czy aż do nieba masz być wyniesione? Aż do Otchłani (Hadesu) zjedziesz (ἕως ἄδου καταβήσῃ). Bo gdyby w Sodomie działały się cuda, które się w tobie dokonały, zostałyby aż do dnia dzisiejszego. Toteż powiadam wam: ziemi sodomskiej lżej będzie w dzień sądu niż tobie (Mt 11,21.23-24).

To wołanie miało przypomnieć, że zli schodzą do Otchłani i cierpią tam stosownie do winy zmarnowania Bożego daru łaski: Korozain, Betsaida, Kafarnaum – zmarnowały wiele darów Boga, czego nie miała Sodomia w czasach Starożytności, spalona ogniem i siarką za swe grzechy (por. Rdz 19,24).

Stan duchowy tych, którzy w tak ciężkim grzechu umarli i zstąpili do Otchłani, teologowie²², czerpiąc z danych biblijnych, nazywają stanem Otchłani-gehenny, w odróżnieniu od objawionych innych dwóch grup, które zostaną poniżej omówione.

Obraz spalenia Sodomii i Gomory – Bożej kary za straszliwe grzechy jej mieszkańców – przejęli hagiografowie innych ksiąg Pisma świętego (por. Rdz 19,24; Ps 10,6; Iz 30,33; Ez 38,22; Łk 17,29)²³, a pośród nich i św. Jan w Apokalipsie dla ukazania wiecznej kary w jeziorze ognia i siarki (por. Ap 19,20; 20,10.15). Wymowny jest tu fragment z proroka Izajasza, gdzie Bóg przez niego zapowiada (Iz 30,33): „Bo dawno przygotowano Tofet [תֹּפֶת], ono jest także dla króla gotowe, zostało pogłębione, rozszerzone; stos węgla i drwa w nim obfitują. Tchnienie Pana niby potok siarki je rozpali.

Dla całości obrazu kary ognia gehenny należy zauważyć to, czym kazał się Izrael na wzgórzu Tofet w dolinie Ge-Hinnom (גֵּי הַחִינּוֹם), zaraz za murami

²² Por. K. RAHNER, *Fegfeuer*, t. IV, k. 51–55.

²³ Szukano w BibleWorks 6.0, dając w Command Center rozkaz dla WTM: . πύρθειον.

Jerozolimy: Izraelici praktykowali tam spalanie swoich synów i córek na cześć bożka Molocha! – por. 2Krl 23,10; 2Krn 28,3; 33,6; Jr 7,31-32; 19,2-6; 32,35.

Otchłań-gehenna – to stan jeszcze doczesnego cierpienia, który jednakże ostatecznie zostanie utrwalony na końcu czasów – zgodnie z zapowiedziami proroków, omówionymi już powyżej. Apokalipsa – o czym nieco dalej – objawia także możliwość istnienia tego stanu w Otchłani.

Objawienie Otchłani-raju

W słowach wypowiedzianych do dobrego łotra podczas agonii na krzyżu – „dziś ze Mną będziesz w raju” (ἐν τῷ παραδείσῳ – por. Łk 23,43) – Jezus objawił i potwierdził starotestamentalne dane, że w Otchłani, do której za chwilę i Jezus, i obaj łotrzy zejdą, jest stan raju – miejsce przebywania tych, którzy umierają jako całkiem sprawiedliwi. Dobry łotr od Jezusa otrzymał całkowite odpuszczenie win i kar, w odpowiedzi na prośbę o zbawienie go, złączoną z jego sprawiedliwą oceną i własnych grzechów, i świętości Jezusa (por. Łk 23,39-42). Takiego zapewnienia nie otrzymał zły łotr – on pójdzie również do Otchłani, ale nie tam, gdzie Jezus i dobry łotr: albo Otchłani-gehenny, albo do Otchłani-czyśćca.

Istnienie Otchłani-raju zostało objawione przez Jezusa także wcześniej – w przypowieści o bogaczu i Łazarzu: po śmierci żebrak został przeniesiony na łono Abrahama (εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ), zaś bogacz do Otchłani, gdzie straszliwie cierpiał (ἐν τῷ ᾄδῃ [...] ὑπάρχων ἐν βασάνοις – por. Łk 16,22-24) w płomieniu. Łazarz natomiast doznawał pocieszenia. Użyta w Łk 16,25 forma bierna dla wyrażenia stanu Łazarza i bogacza – „teraz on tu doznaje pociechy, a ty doznajesz cierpienia” – νῦν δὲ ᾄδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾷσαι – to *passivum theologicum*. To sam Bóg zatem już teraz (νῦν), jeszcze przed Zstąpieniem Jezusa do Otchłani, sprawował sąd na nimi oboma i zróżnicował ich stan w Otchłani.

Objawienie Otchłani-czyśćca

Głoszenie zstąpienia Jezusa do Otchłani i Zmartwychwstania z niej było głównym zadaniem Kościoła (por. Dz 2,25-32; 3,14 n; 4,10; 8,35; 13,33; 17,3.31; 23,6).

Święty Jan w Ewangelii przekazał, że śmierć Jezusa – a zatem i związane z nią zstąpienie Jezusa do Otchłani – to sąd nad „władcą tego świata” (por. J 12,31-33), to zwycięska walka Jezusa jako Pana, Króla, z innym władcą: diabłem. Jezus przyszedł po to na ziemię, aby zniszczyć dzieła diabła (por. 1J 3,8).

W Pierwszym Liście św. Piotra Apostoła nauczał wiernych, że „Chrystus [...] umarł za grzechy [...], aby was do Boga przyprowadzić; zabity wprawdzie na ciele, ale powołany do życia Duchem. W nim poszedł ogłosić [zbawienie] nawet

Objawienie prawdy o czystości

duchom zamkniętym w więzieniu, niegdyś nieposłusznym” (1 P 3,18-20). Następnie Apostoł wyjaśnia (1P 4,6): εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ ζῶσι δὲ κατὰ θεὸν πνεύματι. Sens tej wypowiedzi należy tak przedstawić, rozwinąwszy znaczenie czasownika w formie biernej εὐηγγελίσθη – a zatem jako *passivum theologicum* – ewangelizować, czyli obwieszczać dobrą nowinę o zwycięstwie odniesionym przez władcę nad innym władcą w czasie walki.

Dlatego nawet umarłym „obwieszczona została przez Chrystusa dobra nowina o Jego zwycięstwie nad szatanem, dotychczasowym władcą Otchłani”, aby oni, wprawdzie podlegli sądowi jak ludzie w ciele, żyli jednak według woli Bożej duchowo.

Jezus ogłosił zatem wybawienie od podległości szatanowi umarłym, którzy do czasu Jego zstąpienia do Otchłani i pokonania jej dotychczasowego władcy byli karani²⁴ za nieposłuszeństwo, więzieni w Otchłani-czystości. Nie mogli to być umarli z Otchłani-gehenny, gdyż oni – zgodnie z Objawieniem danym już Izraelowi (por. Dn 12,1-2) – nie mogą być zbawieni od potępienia. Zejście Chrystusa do Otchłani – to „pochód tryumfalny, odbyty wśród niezliczonych rzesz zmarłych, które w dziękczynieniu i chwale przyjmowały oczekiwane dobrodziejstwo zbawienia”²⁵.

Sąd indywidualny po śmierci a Sąd Ostateczny

Dla celów dalszej analizy konieczne jest omówienie problematyki sądu, jaki Bóg sprawuje wobec każdego człowieka natychmiast po jego śmierci. Święty Jan w Apokalipsie podaje, że zobaczył, iż już teraz są w niebie dusze męczenników, którzy wołają do Boga o pomśzczenie ich krwi, a którzy w odpowiedzi otrzymują następującą decyzję i pouczenie (Ap 6,11): „I dano (ἐδόθη) każdemu z nich białą szatę i powiedziano (ἐρρέθη) im, by jeszcze krótki czas odpoczęli, aż pełną liczbę osiągną także ich współsłudzy oraz bracia, którzy, jak i oni, mają być zabici”.

Wyróżnione w tekście wyrazy są to gramatyczne formy bierne, a więc *passivum theologicum*: to sam Bóg obdarza tych zmarłych – jako ich sędzia – białą szatą, to znaczy wprowadza ich do uczestnictwa w życiu swoim i innych mieszkańców nieba. Ma to miejsce w doczesności, skoro Bóg mówi, że jeszcze inni

²⁴ Por. M. MORAWSKI, *Świętych obcowanie*, s. 138–139.

²⁵ A. NOSOŁ, *Zstąpił do piekieł*, Ateneum Kapłańskie 439 (1982), s. 173.

mieszkańcy ziemi mają oddać życie tak jak owi obdarowani – na świadectwo wierności Jemu. Prawdą jest zatem, że każdy zmarły zaraz po swojej śmierci jest sądzony przez Boga i albo jest, albo nie jest zakwalifikowany do udziału w „pierwszym zmartwychwstaniu”, czyli wyjściu z Otchłani-raju do nieba. Szczegółowe omówienie „pierwszego zmartwychwstania” zostanie przedstawione w kolejnym punkcie.

Jeśli zmarły należy do pierwszej grupy, to już staje się uczestnikiem życia w niebie, jeśli zaś do drugiej grupy – uczestnikiem życia w Otchłani, którą opuści na rozkaz Boga najpóźniej w dniu Sądu Ostatecznego. Z nauki Starego Testamentu – w szczególności Drugiej Księgi Machabejskiej – wiadomo, że modlitwy za zmarłych mogą zostać przez Boga wysłuchane. Bóg może oczyścić zmarłych będących w Otchłani i – skoro już Chrystus ma jej klucze – może wprowadzić ich do nieba przed Sądem Ostatecznym. Trzeba przy tym pamiętać, że oczyszczenie to dokonuje się mocą Chrystusa Zbawiciela (por. 1 J 1,5; Ap 7,14; 22,14), a nie samej modlitwy.

Tę samą prawdę o osądzeniu każdego ze zmarłych zaraz po śmierci podaje Ap 20,4-6, ukazując zmarłych zakwalifikowanych do udziału w „pierwszym zmartwychwstaniu” jeszcze w trakcie trwania doczesności – bez Boskiego sądowego rozpatrzenia czynów każdego człowieka nie byłoby możliwe sprawiedliwe zakwalifikowanie wszystkich tych, którzy na „pierwsze zmartwychwstanie” zasługują.

Z zaprezentowanych danych biblijnych wynika, że Sąd Ostateczny nie zmieni wyroku sądu co do zbawienia czy potępienia, jaki Bóg sprawuje nad każdym człowiekiem natychmiast po jego śmierci: ten, kto cierpiał męki w Otchłani-gehennie, nie będzie zbawiony; ten, kto cierpiał w Otchłani-czyśćcu, nie może być potępiony. Sąd ten jest ostatecznym objawieniem wyników sądów, które musiały się odbyć zaraz po śmierci poszczególnych ludzi, by jednym dać zaraz udział w Otchłani-gehennie, innym w Otchłani-czyśćcu, innym w Otchłani-raju (do czasu Zmartwychwstania Chrystusa) lub w „pierwszym zmartwychwstaniu” (po Zmartwychwstaniu Chrystusa).

Pierwsze zmartwychwstanie (Ap 20,4-6)

Apokalipsa św. Jana przedstawia i objaśnia w specyficzny sposób – poprzez szereg obrazów – to, co z Bożego nakazu i według Jego planu zbawienia musi się stać i co już się wydarza w czasie od przyjścia Chrystusa na ziemię aż po kres doczesności i nastanie nowego nieba i nowej ziemi (por. Ap 1,19).

Objawienie prawdy o czyszceniu

Prezentowane są tu wydarzenia, które zachodzą albo w niebie, albo na ziemi, przy czym ukazana jest łączność pomiędzy tymi dwoma miejscami wydarzeń, a w szczególności skuteczność Bożych wyroków wobec mieszkańców ziemi i wobec diabelskich potęg zła, mających zgubny wpływ na niektórych ludzi. Żadne z wydarzeń nie rozgrywa się w Otchłani, niemniej – ponieważ w niebie w wielu scenach obecni są umarli, którzy już teraz (por. Ap 14,1-5.13; 20,4-6) dostąpili przejścia przed Boży tron – Apokalipsa ukazuje, że niektórzy ze zmarłych z Otchłani wyszli i zostali obdarzeni kapłańską i królewską godnością, i funkcją, którą pełnią wobec Boga i Baranka – Chrystusa. To, z Bożego nakazu dokonujące się, wyjście z mroków Otchłani do nieba rozświetlonego chwałą Boga, Apokalipsa określa terminem „pierwsze zmartwychwstanie”.

Aby zrozumieć, czym jest „pierwsze zmartwychwstanie”, objawione w Janowej Apokalipsie (por. Ap 20,4-6), należy zauważyć, że:

- podstawowa nauka biblijna, objawiona już w Starym Testamencie, wskazuje na istnienie zależności pomiędzy umieraniem człowieka a odchodzeniem z tego świata do krainy umarłych, do Otchłani
- starotestamentalne oczekiwanie na powszechne uwolnienie ludzi z Otchłani przez Boga zostało potwierdzone przez Chrystusa poprzez Jego Zmartwychwstanie, czyli wyjście z Otchłani, po pokonaniu dotychczasowego jej władcy – „tego, który dzierżył władzę nad śmiercią, to jest diabła” (Hbr 2,14)
- „śmierć druga” (ὁ θάνατος ὁ δεῦτερος – por. Ap 2,11; 20,6.14, 21,8) – to wieczna kara oddalenia od Boga, wymierzana przez Niego tym, którzy wraz ze wszystkimi ludźmi zostaną wyprowadzeni z Otchłani na Sąd Ostateczny, ale jako źli będą odrzuceni przez Niego na zawsze
- „śmierć druga” ludzi jest opisana w scenie Sądu Ostatecznego (Ap 20,11-15) – ci, którzy nie znaleźli się zapisani w księdze życia, zostają wrzuceni na zawsze do jeziora ognia i siarki, tam gdzie nieco wcześniej zostaje wrzucony diabeł i jego słudzy
- „śmierć druga” na pewno nie dotknie tych, którzy mają udział w „pierwszym zmartwychwstaniu”
- nie wszyscy zmarli mają udział w „pierwszym zmartwychwstaniu” – dostępują go jedynie ci, którzy w życiu doczesnym aż do swojej śmierci byli absolutnie wierni Chrystusowi
- mający udział w „pierwszym zmartwychwstaniu” mają być przez skończony okres („tysiąc lat”), do czasu Sądu Ostatecznego, przy Chrystusie jako kapłani i królowie.

Należy podkreślić, wbrew wielu komentatorów²⁶, że tak scharakteryzowane „pierwsze zmartwychwstanie” nie dotyczy żyjących jeszcze na ziemi – wszak każdy do czasu swojej śmierci może z własnej woli odstąpić od wierności Chrystusowi i w oddaleniu od Niego umrzeć, a w konsekwencji zasłużyć na „śmierć drugą”.

Takiej właśnie interpretacji dowodzi wezwanie, jakie Chrystus kieruje do poddanego próbom Kościoła w Smyrnie: „Bądź [stawaj się/okazuj się] wierny aż do śmierci, a dam ci wieniec życia” (γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου – Ap 2,10)²⁷, a także wezwanie, jakie On jako Zmartwychwstały kieruje do niedowierzającego Tomasza, dotychczas przecież Mu wiernego: nie bądź [nie stawaj się/nie okazuj się] niedowiarkiem, ale wierzącym – και μὴ γίνου ἄπιστος ἀλλὰ πιστός (J 20,27).

Należy pamiętać, że cała historia Narodu Wybranego dowodzi, że ktoś wierny Bogu może jednak z czasem zdecydować się na odstąpienie od Niego. Prorok Izajasz (1,21) ze smutkiem stawia pytanie w imieniu Boga: „Jakże stało się nierządnicą miasto wierne, Syjon? Było pełne rozsądku, w którym sprawiedliwość mieszkała, a teraz zabójcy!” – πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως; ἐν ἧ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ νῦν δὲ φονευταί.

Ludzie, którzy w życiu doczesnym do końca byli wierni Chrystusowi, poprzez śmierć zstępują do Otchłani, gdyż podlegają temu samemu skutkowi grzechu pierworodnego co wszyscy inni: „zostają dołączeni do swoich przodków”²⁸. Gdyby Chrystus jeszcze nie przyszedł i gdyby poprzez swoją śmierć nie zstąpił do Otchłani (por. Dz 2,27.31: ᾗδης – Hades), aby tam zszedłszy, pokonać władcę Otchłani, diabła, i odebrać mu władzę na wszystkich zmarłymi, to wszyscy oni pozostawaliby tam, w ciemnościach Otchłani.

Jednakże od czasu swojego Zstąpienia do Otchłani i Zmartwychwstania z niej Chrystus dzierży władzę nad śmiercią i Otchłanią. W Apokalipsie ogłasza On: „Byłem umarły, a oto jestem żyjący na wieki wieków i mam klucze śmierci

²⁶ Por. S. HAREZGA, *Błogosławieństwa Apokalipsy*, Katowice 1992, s. 80–98.

²⁷ Por. γίνουμι, w: J.H. THAYER, *Greek-English Lexicon of the New Testament w BibleWorks 6.0*: 1148; γίνουμι, w: R. POPOWSKI, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1997, s. 108–110, w szczególności punkt B – jako substytut εἶμι, być, okazywać się.

²⁸ Tekst hebrajski dosłownie mówi o dołączeniu do swojego ludu. Por. Rdz 25,8 (śmierć Abrahama); 27,17 (Izmaela); 35,29 (Izaaka); 49,29.33 (Jakuba); Lb 20,24 (Aarona); Lb 27,13; 31,2; Pwt 32,50 (Mojżesza) – szukano w BibleWorks 6.0, dając w Command center rozkaz dla WTM: ,רסא 1* םא אל.

Objawienie prawdy o czystości

i Otchłani (Hadesu)” – καὶ ἐγενόμην νεκρὸς καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾄδου.

Dlatego właśnie Chrystus jako władca Otchłani może już teraz tych, których wybiera jako sobie wiernych, wyprowadzić stamtąd. Nie muszą oni z innymi czekać w Otchłani na Sąd Ostateczny, lecz są przez Chrystusa wyprowadzani stamtąd i wprowadzani do nieba.

Kolejnym argumentem za tym, iż „pierwsze zmartwychwstanie” nie dotyczy żyjących w doczesności, ale już po śmierci, jest Ap 20,4: święty Jan, pisząc w Ap 20,4-6 o pierwszym zmartwychwstaniu i charakteryzując przy tym owych wybranych, komunikuje, że ujrzał „dusze świętych dla świadectwa Jezusa i dla Słowa Bożego”. W dosłownym przekładzie wyrażenie greckie τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων oznacza „dusze tych, których głowy zostały odrąbane toporem”²⁹, a zatem nie ludzi żyjących cieleśnie na ziemi.

O poprawności takiej interpretacji świadczy także istnienie paralelizmu pomiędzy Ap 20,4 a Ap 6,9, gdzie Apostoł komunikuje, iż zobaczył w niebie pod ołtarzem dusze (τὰς ψυχὰς) zabitych dla Słowa Bożego i dla świadectwa, jakie mieli³⁰.

Życie dusz w chwale nieba do Dnia Ostatecznego zostało opisane w kilku fragmentach Apokalipsy (por. np. 6,9-11; 7,9-12; 14,13). Z komentarzy biblistów do tych tekstów wynika, że już teraz są w życiu z Chrystusem niektórzy zbawieni; odpoczywają oni od swych mokoł, bo byli sprawiedliwi; wciąż nowi zbawieni do nich dołączają; nie mają oni jeszcze ciał; stan ten dotyczy nie tylko męczenników, ale i szerokich rzesz sprawiedliwych³¹.

„Pierwsze zmartwychwstanie” zatem jest to przejście niektórych **zmarłych** – tych, którzy aż do śmierci byli wierni Chrystusowi – do stanu przebywania z Nim w niebie jeszcze przed Sądem Ostatecznym. Zmarli ci na pewno w chwili Sądu Ostatecznego będą przy Chrystusie i na pewno wynik tego sądu

²⁹ Por. P. OSTAŃSKI, *Objawienie Jezusa Chrystusa. Praktyczny komentarz do Apokalipsy*, Ząbki 2005, s. 324. Por. πελεκίζομαι, w: R. POPOWSKI, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 482. Por. też Mt 14,10, gdzie występuje inny termin o tym znaczeniu – ἀποκεφαλίζω: Herod ściał (ἀπεκεφάλισεν) Jana w więzieniu.

³⁰ Por. P. MIDDLETON, *The violence of the Lamb martyrs as agents of divine judgement in the Book of Revelation*, Library of New Biblical Studies 586, New York 2020, s. 230: autor ukazuje paralelizm pomiędzy Ap 20,4 a Ap 6,9.

³¹ Por. A. JANKOWSKI, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, s. 218; zob. też: TENŻE, *Królestwo Boże w przypowieściach*, Kraków 1997, s. 209–213. Por. także S. GŁOWA, I. BIEDA, *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Poznań 1988, VIII. 108.

będzie dla nich pozytywny – otrzymają wieniec życia, nie pójdą na wieczne potępienie.

Warto zauważyć, że tam, gdzie w Apokalipsie są przedstawione wydarzenia mające miejsce w niebie przed Sądem Ostatecznym, a biorą w nich udział ludzie, są to właśnie ci, którzy mają udział w „pierwszym zmartwychwstaniu”. Apokalipsa pokazuje wielokrotnie, że oni właśnie mają realny wpływ na to, co wydarza się na ziemi, gdyż jako kapłani i królowie proszą Boga o Jego interwencję, a On nie odmawia im spełnienia ich próśb.

Stwierdzenia powyższe pozwalają do nich wszystkich – wszystkich, którzy mają udział w pierwszym zmartwychwstaniu – odnieść komentarz A. Jankowskiego do Ap 6,9-11: „dusze męczenników nie tylko są w niebie, ale tam żyją intensywnie, skoro prowadzą z Bogiem dialog i to skuteczny. [...] W odpowiedzi Bożej otrzymują oni dar [...] Darem jest biała szata, symbol tryumfu niebian. W późniejszych kategoriach teologii dogmatycznej można by to określić jako *beatitudo essentialis* – posiadanie już istotnego szczęścia zbawionych jeszcze przed zmartwychwstaniem ciał. [...] Te dane, zupełnie zrozumiałe u Jana jako Żyda, znającego poglądy eschatologiczne późnego judaizmu wraz z wnioskami poprawnie wysnutymi z danych Starego Testamentu, odnoszą się do stanu dusz po śmierci ciała a przed jego zmartwychwstaniem”³² – zmartwychwstaniem na Sąd Ostateczny.

Logiczną konsekwencją istnienia tego kapłańskiego i zarazem królewskiego stanu niebian w czasie trwania doczesności, a więc do czasu Sądu Ostatecznego, jest i to, że gdy Apokalipsa rozpoczyna opis owego Sądu, to bez dodatkowych objaśnień przedstawia ich jako przebywających przy tronie Boga (por. 20,12).

Dla pełnego udokumentowania prawdziwości ostatniego stwierdzenia należy dokonać analizy leksykalno-gramatycznej tekstu greckiego.

Wizja Sądu Ostatecznego w Apokalipsie 20,11-15

Apokalipsa podaje, że bezpośrednio przed Sądem Ostatecznym „z więzienia swego szatan zostanie zwolniony” (Ap 20,7) i stoczy bój z Kościołem świętych na ziemi, ale zostanie pokonany i wrzucony do jeziora ognia i siarki na wieki wieków (Ap 20,7-10).

³² A. JANKOWSKI, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, s. 210–211.

Objawienie prawdy o czystości

Potem rozpocznie się Sąd Ostateczny, rozdzielenie dobrych od złych – zapisanych w księdze życia i niezapisanych. Każdy otrzyma odpłatę stosownie do czynów, zapisanych w księgach czynów.

Przed analizą tego fragmentu Apokalipsy należy zaznaczyć, że fakt zapisania bądź niezapisania kogoś w księdze życia nie może być rozumiany jako potwierdzenie teorii predestynacyjnych, głoszących przeznaczenie jednych ludzi do zbawienia, a innych do potępienia. Teorie te zostały potępione przez Magisterium Kościoła³³. Każdy człowiek jest od początku zapisany w księdze życia, a może być z niej wymazany tylko wskutek popełniania grzesznych czynów³⁴.

Każdy człowiek jest od swojego poczęcia przeznaczony do życia wiecznego. Księga Mądrości wysławia Boga jako miłośnika życia, a nie śmierci:

„Nad wszystkim masz litość i wszystko w Twej mocy, i oczy zamykasz na grzechy ludzi, by się nawrócili. Miłujesz bowiem wszystkie stworzenia [...], bo gdybyś miał coś w nienawiści, nie byłbyś tego uczynił” (Mdr 11,23 n).

Apokalipsa tak mówi o sprawiedliwych:

Tak szaty białe przywdzieje zwycięzca,
i z księgi życia imienia jego nie wymażę (Ap 3,5).

Natomiast Psalm 69[68],29 daje taki nakaz w stosunku do ludzi złych:

Niech zostaną wymazani z księgi żyjących
i niech nie będą zapisani z prawymi.

Opis Sądu w Apokalipsie (20,11-15) składa się z trzech części, następujących po kolei: 20,11 – 20,12 – 20,13-15. Pierwszy fragment:

¹¹ „Potem ujrzałem wielki biały tron
i na nim Zasiadającego,
od którego oblicza uciekła ziemia i niebo,
a miejsca dla nich nie znaleziono.

³³ Por. S. GŁOWA, I. BIEDA, *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, IX, 28.

³⁴ Por. *Biblia Poznańska*³: komentarz do Ap 20,15: „«Nie wpisany», tzn. zupełnie pozbawiony łaski. W zestawieniu z [...] sądem na podstawie czynów (20,13) kara ta jest ich następstwem. Nie ma więc potępienia niezależnie od czynów”.

Wojciech Kosek

Święty Jan rozpoczyna opis wizji Sądu Ostatecznego – tak jak przeważającą część opisów wizji w Apokalipsie – od wyrażenia „I ujrzałem”: και εἶδον. Wizjoner w momencie otwarcia się przed jego oczami sceny Sądu w niebie widzi tron, a na nim zasiadającego Boga-Sędziego, od którego oblicza odchodzą już na zawsze doczesne niebo i ziemia. Hagiograf zaznacza w ten sposób, że cała doczesność w tej chwili ma swój kres. Z tego to powodu sąd, który zostanie ukazany w następnych wersetach, słusznie należy rozumieć jako „ostateczny”.

Drugi fragment:

12 I ujrzałem umarłych –
wielkich i małych –
stojących przed tronem,
a otwarto księgi.
I inną księgę otwarto,
która jest księgą życia.
I osądzono zmarłych z tego, co w księgach zapisano,
według ich czynów.

Wizjoner z Patmos – rozpoczynając zdanie kolejnego wiersza ponownie od και εἶδον – relacjonuje, że teraz widzi, iż przed tronem Boga stoją umarli, mali i wielcy. Zastosowany tu czasownik grecki, wyrażający fakt stania/przebywania umarłych przed tronem Boga – to imiesłów czynny czasu perfectum. Kiedy autor piszący w języku greckim stosuje dla czasownika perfectum, to znaczy, że chce zwrócić uwagę czytelnika na rezultat działania³⁵.

Święty Jan zatem wskazuje, że kiedy dostrzegł, co wydarza się przed obliczem Boga siedzącego na tronie, to okazało się, że tam zobaczył ludzi już stojących, a nie dopiero przychodzących. Owi stojący przed tronem Boga – to wszyscy ci, którzy przybywali tam, zanim św. Jan ich dostrzegł. Z kolei samo słowo greckie ἐστῶτας jako imiesłów czasownika ἵστημι podkreśla nie tyle pozycję stojącą, ile sam fakt przebywania w danym miejscu³⁶.

³⁵ Por. E.D.W. BURTON, *Syntax of the moods and tenses in New Testament Greek*, Eugene 2003, s. 71: punkt 154: *The Perfect Participle*.

³⁶ Por. E. NIDA, J.P. LOUW, *Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains*, wersja elektroniczna w BibleWorks 6.0, punkt 85.40: ἵστημι może oznaczać pozycję stojącą, ale w centrum uwagi jest nie postawa, lecz miejsce – „ἵστημι may very well imply a standing position, but what is in focus is not the stance but the location”.

Objawienie prawdy o czystości

Warto teraz przywołać wyniki analiz literackich Apokalipsy, a w szczególności opisów rozpoczynających się od καὶ εἶδον, dokonane poprzez zastosowanie współczesnych literackich teorii i metod badawczych. W ich świetle widzenie prorockie, zwłaszcza gdy następuje nagle, implikuje percepcję wzrokową, która jest stopniowa, tak że oko ujmuje rzeczywistość po trochu. W opisach tych przedmiot widzenia zostaje więc najpierw usytuowany w miejscu, następnie zidentyfikowany, wreszcie opisany w taki sposób, by ujawniły się jego najbardziej charakterystyczne, a przynajmniej rzucające się w oczy cechy. W ten sposób narrator pozwala słuchaczowi/czytelnikowi kontemplować wraz z nim zarówno to, co widzi, jak i to, jak to widzi³⁷.

Święty Jan zatem dostrzegł najpierw Boga-Sędziego na tronie, po pewnym zaś czasie – najbliższe Jego otoczenie. Dane leksykalno-gramatyczne oraz specyfika opisu typu καὶ εἶδον pozwalają precyzyjnie odczytać zamysł hagiografa: podkreśla on, że w chwili, gdy dane mu było zobaczyć otoczenie Bożego miejsca sprawowania sądu, to okazało się, że tam – przed Bogiem siedzącym na tronie mającym przystąpić do sprawowania sądu – już są ludzie, którzy kiedyś umarli.

Zatem zgromadzeni przed tronem Boga siedzącego na tronie i mającym przystąpić do sprawowania sądu – to wszyscy ci, którzy byli tu, w niebie, przy tronie Boga, zanim Sąd Ostateczny się rozpoczął.

Trzeba podkreślić, że wizjoner nie napisał o tej grupie umarłych, że zobaczył tu najpierw Boga siedzącego na tronie, a następnie przybycie tych, którzy mieli zostać przez Niego osądzeni. Ta grupa umarłych jest tu od samego początku wizji – oni tu są przy Bogu w niebie, zanim wizjonerowi zostanie odsłonięta ta scena. Inaczej natomiast będzie w kolejnym wierszu, który przedstawi sąd nad inną grupą umarłych – tych, którzy dopiero za chwilę zostaną zwolnieni przez morze, Śmierć i Otchłań.

³⁷ Por. L. GARCÍA UREÑA, *Narrative and Drama in the Book of Revelation: A Literary Approach*, Society for New Testament Studies Monograph Series 175, Cambridge 2019, s. 70. Należy zaznaczyć, że autorka na s. 123 klasyfikuje sam werset Ap 20,11 do innego typu opisów, określonych jako *the integrated (ἐν τῇ διηγήσει) descriptions* – opisy zintegrowane ἐν τῇ διηγήσει, powołując się przy tym na pracę: H. BONHEIM, *The Narrative Modes: Technique of the Short Story*, Cambridge 1982, p. 24. Jednakże przynależność Ap 20,11 do większego fragmentu Ap 20,11-15 jako całości tematycznej pozwala zrozumieć go jako element struktury należącej do tego typu opisów, w których dostrzeżona w pierwszym momencie przez Apostoła sceneria wizji poszerza się w miarę upływu czasu – a taka cecha charakteryzuje już wcześniej omówione przez autorkę opisy typu καὶ εἶδον.

Objawienie prawdy o czyścicu

¹³ I morze wydało zmarłych, co w nim byli,
i Śmierć, i Otchłań wydały zmarłych, co w nich byli,
i każdy został osądzony według swoich czynów.

¹⁴ A Śmierć i Otchłań wrzucono do jeziora ognia.

To jest śmierć druga – jezioro ognia.

¹⁵ Jeśli się ktoś nie znalazł zapisany w księdze życia,
został wrzucony do jeziora ognia.

Jest to wizja Sądu nad tymi, którzy nie mieli udziału w „pierwszym zmarłychwstaniu”, gdyż ci sądzeni dopiero teraz zostali wydani przez morze, Śmierć i Otchłań, a stało się to po tym, jak została osądzona pierwsza grupa, złożona z tych, którzy wcześniej byli przed tronem Boga w niebie⁴¹.

Charakterystyczne w tym fragmencie jest stwierdzenie warunkowe „jeśli się ktoś nie znalazł zapisany w księdze życia” (w. 15). Stwierdzenie to objawia, że wśród zmarłych, którzy dopiero w dniu Sądu Ostatecznego opuszczają Otchłań, mogą być jednocześnie ci, którzy poprzez życie doczesne nie zasłużyli na zapisanie ich w księdze zbawionych, i ci, którzy na to zasłużyli. Stwierdzenie warunkowe byłoby niepotrzebne, gdyby wszyscy ci zmarli byli zapisani w księdze życia albo też gdyby oni wszyscy nie byli zapisani w niej. Analizowane stwierdzenie warunkowe jest niezwykle wyrazistym objawieniem Otchłani-czyścica i Otchłani-gehenny, to znaczy istnienia w Otchłani dwóch grup zmarłych, którzy tam cierpią do czasu Sądu Ostatecznego:

- tych, którzy tam cierpią i oczyszczają się ze skutków swoich grzechów, aby ostatecznie wejść do Nowego Jeruzalem, do którego nie może wejść nic nieczystego (por. Ap 21,27),
- tych, którzy tam cierpią i będą cierpieć na wieki w jeziorze ognia i siarki, z dala od Boga i Jego Ludu.

W wyniku otwarcia księgi życia okazało się, że jedni z sądzonych są w niej zapisani – to ci z Otchłani-czyścica: byli w Otchłani po to, by oczyścić się z wszelkich win i by móc wejść do grona zbawionych. Oni już w Otchłani-czyścicu byli pewni zbawienia⁴². Inni okazali się nie zapisani tam – to ci z Otchłani-gehenny.

⁴¹ Por. A. JANKOWSKI, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, s. 212; *Śmierć*, w: X.L. DUFOUR i in., *Słownik teologii biblijnej*, s. 946–947.

⁴² Por. S. GŁOWA, I. BIEDA, *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, VIII, 116.

Oni już w niej byli pewni potępienia⁴³. Ich losem jest męka w „jeziorze ognia” (w. 15b), czego już doświadczali w Otchłani.

Śmierć i Otchłań będą istnieć aż do czasu Sądu i dopiero w dzień Sądu, gdy „wydadzą zmarłych”, zostaną wrzucone do „jeziora ognia”.

Różnice gramatyczne pomiędzy drugą a trzecią częścią opisu Sądu Ostatecznego

Na koniec analizy drugiego i trzeciego fragmentu warto zauważyć, że w drugim fragmencie czynności związane z sądzeniem – otwarto (ἠνοίχθησαν) księgi, inną księgę otwarto (ἠνοίχθη), osądzono (ἐκρίθησαν) zmarłych – są w aoryście w stronie biernej, a więc w formie gramatycznej nazywanej *passivum theologicum*⁴⁴ – to sam Bóg dokonuje tych aktów. Z kolei w formie imiesłowu perfectum, a więc czasu wskazującego na ważność powstałego już wcześniej skutku jakiegoś aktu, zostały użyte dwa czasowniki, z których jeden mówi o stojących (ἑστῶτας) przed tronem, a drugi o zapisaniu (τῶν γεγραμμένων) ich czynów w księgach – czynność stanięcia przed tronem czy zapisania w księgach zastała dokonana wcześniej. Drugi z tychże imiesłowów jest w stronie biernej, a zatem i on reprezentuje *passivum theologicum* – to sam Bóg dokonał już wcześniej zapisania czynów każdego z tu stojących.

W trzecim fragmencie natomiast *passivum theologicum* zostało zastosowane do aktu osądzenia (ἐκρίθησαν – w. 13) zmarłych, wrzucenia Śmierci i Otchłani do jeziora ognia (ἐβλήθησαν – w. 14) oraz – co jest niezwykle wymowne – do wszystkich czasowników w. 15: καὶ εἴ τις οὐχ εὐρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός – „A jeśli ktoś nie został znaleziony [οὐχ εὐρέθη – aoryst] w księdze życia zapisany [γεγραμμένος – imiesłów perfectum], został wrzucony ἐβλήθη – aoryst] do jeziora ognia.

Zdanie z w. 15 mówi zatem, że:

- zanim Bóg przystąpił do sądzenia, to On sam wobec każdego człowieka w czasie jego ziemskiego życia indywidualnie decydował o zapisaniu go (bądź nie) w księdze życia

⁴³ Por. *tamże*, VIII, 105.

⁴⁴ Por. R. RUBINKIEWICZ, „Duchy zamknięte w więzieniu”. *Interpretacja 1 P 3,19 w świetle Hen 10,4.12*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 28 (1981) 1, s. 77–86 – o *passivum theologicum* w zastosowaniu do Bożego aktu sądu wobec szatana.

Objawienie prawdy o czyśccu

- teraz natomiast, w czasie sądenia, Bóg sam sprawdzał, czy poszczególny sądzony jest czy też nie jest przez Niego tam zapisany
- jeśli sądzony nie jest tam zapisany przez Boga, to On teraz wrzuca go do jeziora ognia.

Wymowa tego zdania jest bardzo przejmująca: nikt inny, tylko sam Bóg, Sędzia Sprawiedliwy, rozstrzygał wcześniej o zapisaniu każdego w księdze życia, a w czasie sądenia nikt inny, tylko sam Bóg sprawdza fakt owego zapisu i wykonuje wyrok zgodnie z nim.

Tak przejmujący przekaz nie mógł zostać zapisany w Apokalipsie w przypadkowym miejscu. Fakt, że św. Jan w imieniu Boga zapisał przebieg Sądu Ostatecznego jako kolejne osądzanie dwóch grup ludzi, wobec których posłużył się zróżnicowanym omówieniem, musi być zauważony.

Tylko wobec drugiej z tych grup – grupy wychodzącej na sąd z Otchłani – Bóg objawia możliwość jakże wstrząsająco bolesnego wyroku potępienia, a to zgodnie z tym zapisem, który został przez Niego dokonany już za doczesnego życia poszczególnego osądzanego.

Zakończenie

Zasadniczym celem przeprowadzonych badań egzegetycznych było ukazanie zasadności wiary Kościoła w istnienie czyścca jako prawdy objawionej przez Boga w Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu. Zadanie to przeprowadzono w oparciu o spostrzeżenie, że Otchłań jako miejsce przebywania zmarłych po śmierci jest niepodważalną prawdą biblijną, którą jednakże należy poprawnie zrozumieć.

Punktem łączącym Stary i Nowy Testament jest moment, kiedy to Chrystus Zstępuje do Otchłani i zmienia ją, a nie unicestwia. Życiem i nauczaniem Jezus nie kwestionuje, ale potwierdza to prawdy, jakie w Starym Testamencie Bóg zawarł poprzez nauczanie świętych przywódców Izraela, proroków i mędrców aż po czasy bliskie Jego przyjsciu jako Wcielonego Syna Bożego na świat.

Wcielenie Chrystusa – a w konsekwencji Jego cielesna śmierć i Zstąpienie do Otchłani – to akt Króla, który zstępuje do królestwa śmierci i pokonuje jego dotychczasowego władcę. Ten, który w Apokalipsie objawia, iż ma klucze Śmierci i Otchłani, już w doczesności wyprowadza stamtąd do nieba tych, których osądza jako godnych „pierwszego zmartwychwstania” i królowania z Nim do czasu, aż rozpocznie Sąd Ostateczny.

Wojciech Kosek

Opis Sądu Ostatecznego w Apokalipsie 20,11-15 zakłada prawdę o istnieniu trzech stanów duchowych zmarłych. Opis tego Sądu nad pierwszym stanem – nad tymi, którzy mają udział w „pierwszym zmartwychwstaniu” i dlatego w momencie otwarcia się wizji już są przed tronem Boga w niebie – jest zawarty wyłącznie w Ap 20,12. Natomiast istnienie dwóch różnych stanów w Otchłani – stanu czyśćca i stanu gehenny – ujawnia opis Sądu Ostatecznego nad tymi, którzy nie stoją jeszcze przed tronem Boga w niebie, ale których dopiero na Sąd wydaje morze, Śmierć i Otchłań: „Jeśli się ktoś nie znalazł zapisany w księdze życia, został wrzucony do jeziora ognia” (Ap 20,15).

Księga Hioba 26,5-6 pokazuje, że w Otchłani – pod wodami – mieszkają i cierpią umarli, zgodnie z rozkazem Boga, a więc po tym, jak przez Niego zostali osądzeni zaraz po ich śmierci. Ta prawda pozwala w pełni przyjąć przekazane przez św. Jana obrazy trzech części wizji Sądu Ostatecznego, z których trzecia dotyczy także tych, których morze wydaje na Sąd. Prawda ta ukazuje, iż istnieje biblijnie uzasadnione katolickie pojęcie czyśćca jako miejsca i stanu cierpienia po śmierci tych, którzy najpóźniej w Dniu Ostatecznym zostaną przyjęci do wiecznej szczęśliwości.

Wojciech Kosek